

ΤΟ ΕΜΒΡΥΟΝ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΑΥΤΟΥ
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΑΠΛΑΣΙΝ
ΤΟΥ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΟΝΤΟΣ

Όμιλία στο Συνέδριο
«Έκκλησία και Βιοηθική
Ο λόγος τῆς Ἐπιστήμης καὶ ὁ λόγος τῆς Θεολογίας»
Chambésy, 11-15 Σεπτεμβρίου 2002

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἀπρόβλεπτη καὶ ταυτόχρονα ἐκρηκτικὴ πρόοδος τῆς ἐμβρυολογίας, τῆς γενετικῆς καὶ γενικὰ τῶν ἐπιστημῶν ὑγείας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τις εὐρύτατες ἐρευνητικὲς καὶ κλινικὲς ἐφαρμογές τους, ἔβγαλαν τὸ ἔμβρυο ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια καὶ προστασία τῆς μήτρας τοῦ μητρικοῦ σώματος καὶ τὸ κατέθεσαν στὴν ἀνατομικὴ τράπεζα τῶν πρωτόγνωρων βιοηθικῶν διλημμάτων καὶ τῆς ἀπαιτητικῆς καθημερινότητος. Ἔτσι, ἡ ἀνάγκη νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ γνώση καὶ νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀναλυτικότερη μελέτη τῆς φύσης του εἶναι πλέον ἐπιβεβλημένη. Καθὼς ἡ γνώση τῆς κυτταρικῆς καὶ κλινικῆς ἐμβρυολογίας ἀποκαλύπτει τὰ μυστικὰ τοῦ ἐμβρύου, ἡ θεολογία καλεῖται νὰ φανερώσει τὸ μεγαλεῖο τοῦ «ἀπόκρυφου» μυστηρίου του.

B. Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΕΜΒΡΥΟΥ

Τὸ πρῶτο βασικὸ ἐρώτημα ποὺ ἀναδύεται καθὼς προβληματιζόμαστε ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου εἶναι τὸ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον τὸ ἔμβρυο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἄνθρωπος ἢ πρόσωπο. Κάποιοι τὸ θεωροῦν ἴσθι τοῦ μητρικοῦ σώματος, κάποιοι ἄλλοι πρόσφατα τὸ ὀνόμασαν, στὴν προεμφυτευτικὴ του φάση, «γενετικὸ ὑλικό»¹, κάποιοι θεωροῦν ὅτι ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία του μεταβάλλεται ἡ φύση καὶ τὸ status του καὶ κάποιοι τέλος ἐμμένουν στὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἔμβρυο, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή τῆς ὑπάρξεώς του, ἔχει τέλεια ἀνθρώπινη ταυτότητα καὶ συνεπῶς τοῦ ἀξίζει ὁ ἀνάλογος σεβασμὸς ποὺ ἀνήκει σὲ κάθε ἄνθρωπο. Συνάρτηση τοῦ status τοῦ ἐμβρύου εἶναι ἡ τοποθέτησή μας ἀπέναντι στὶς ἀμβλώσεις, στὶς ἀναπαραγωγικὲς τεχνικὲς, στὰ πειράματα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων κ.λπ.

---

¹ Σχέδιο Νόμου τῆς Εἰδικῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης, Μάϊος 2002.

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει καὶ ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ διάσταση καὶ ἀνάγεται στὸ πότε ἀκριβῶς ἀρχίζει ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ.

Ἐπιστημονικὰ δεδομένα

Ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη ὑπὸ τὴν μορφή τῆς βιολογίας, τῆς γενετικῆς καὶ τῆς ἐμβρυολογίας μᾶς ἐφοδιάζει μὲ πολὺτιμα στοιχεῖα ὡς τῶρα ἄγνωστα. Καθὼς ὅμως αὐξάνει ἡ γνώση μας φαίνεται πὼς συναυξάνει καὶ ἡ ἄγνοιά μας, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ἓνα ἐρώτημα νὰ ἀναλύεται σὲ περισσότερα, μὲ ποικίλες ἀπαντήσεις καὶ περισσότερη σύγχυση.

Πότε λοιπὸν ἀρχίζει ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ; Μήπως ὑπάρχει σὲ λανθάνουσα μορφή μέσα στὰ γενετικὰ κύτταρα (σπερματοζωάρια ἢ ὠάρια) πρὶν ἀκόμη συμβεῖ ἡ σύντηξή τους; μήπως πάλι ἐμφανίζεται, ὅταν αὐτὰ εἰσέρχονται σὲ μία δυναμικὴ ὠρίμανσης; μήπως κατὰ τὴν γονιμοποίηση; μήπως μόλις δημιουργηθεῖ ὁ ζυγώτης (γονιμοποιημένο ὠάριο); μήπως κατὰ τὴν ἐμφύτευση τοῦ ἐμβρύου, τὴν 6η-8η περίπου μέρα; μήπως κατὰ τὴν στιγμή τῆς δημιουργίας τοῦ νευρικοῦ στελέχους, τὴν 14η μέρα; μήπως τὴν 30ῆ μέρα, πού ἀρχίζει ἡ διαφοροποίηση τοῦ ἐγκεφάλου; κ.ο.κ. Ἡ κυριαρχοῦσα τάση μεταξὺ τῶν ἐιδικῶν καὶ νομικῶν προκρίνει, μὲ μία λογικὴ πού περισσότερο βολεῖ παραδὲ πείθει, μᾶλλον τὴν 14η μέρα².

Κάποιοι ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὡς ἑναρξὴ τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητος τὴν ἡμέρα πού ἡ μητέρα αἰσθάνεται τὶς πρῶτες κινήσεις τοῦ ἐμβρύου, ἢ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ μετὰ τὸ ἔμβρυο εἶναι ἀπὸ μόνο του βιώσιμο (24η ἐβδομάδα). Ἄλλοι πάλι τὴν ταυτίζουν μὲ τὴν στιγμή τῆς γεννήσεως τοῦ ἐμβρύου, ὅταν πλέον μπορεῖ νὰ ἀναπνεύσει μόνο του, ἢ ἀμέσως μετὰ τὴ γέννηση, τότε δηλαδὴ πού τὸ ἔμβρυο ἀρχίζει νὰ αὐτονομεῖται. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι «ὅσο περισσότερο ἀπομακρύνουμε τὴν ἑναρξὴ τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν γονιμοποίηση, τόσο περισσότερο διευρύνουμε τὸ “παράθυρο” γιὰ ἀμβλώσεις, βρεφοκτονίες καὶ ἐμβρυοπειραματισμούς»³, τόσο περισσότερο μποροῦμε νὰ δικαιολογήσουμε τὰ ἀδικαιολόγητα καὶ νὰ νομιμοποιήσουμε τὶς παρανομίες μας.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θέμα ἔχει σαφῶς φιλοσοφικὴ χροιά, στὴν προσέγγισή του εἶναι ἀπαραίτητα κάποια ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα.

Στὰ ἔμβρυα, τὰ πρωτόγονα γενετικὰ κύτταρα (gonocytes), διακρίνονται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα καὶ στὴν πρῶτη γεννητικὴ περιοχὴ (στὸν πρωτόγονο νεφρό) κατὰ τὴν 15η-20η ἡμέρα τῆς ζωῆς τοῦ ἐμβρύου⁴.

² Edwards R.G.: New ethical implications of human embryology, *Human Reproduction* 1986b, 1 (4), p. 277-278, McLaren A.: IVF: regulation or prohibition? *Nature* 1989, Vol. 342, No 6249, p. 469-470, Warnock M.: Do human cells have rights? *Bioethics* 1987, 1(1), p. 1-14.

³ Breck, John: *The sacred gift of life, Orthodox Christianity and Bioethics*, SVS Press, New York 1998, p. 128.

⁴ Semenova-Tian-Shanskaya A.G.: Primordial germ cells during migration to gonad anlage in human embryos, *Arch. Ant*, 1969, 56(6), p. 3-8 (in Russian).

Ἡ διαφοροποίηση τοῦ φύλου, οἱ μορφολογικὲς δηλαδή διαφορὲς ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ μιλοῦμε γιὰ ὠοθυλάκια ἢ ὄρχεις, ἐπισυμβαίνει τὴν 6η ἑβδομάδα τῆς ζωῆς τοῦ ἐμβρύου⁵.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν γαμετῶν σὲ ἓνα 4 μηνῶν θῆλυ ἔμβρυο, δηλαδή τὰ ὠοκύτταρά του, εἶναι περίπου 2-3 ἑκατομμύρια καὶ παραμένει σταθερὸς καθ' ὅλη τὴν πορεία τῆς ζωῆς του. Κατὰ τὴν ἐφηβία ἀρχίζει ἡ περιοδικὴ ὠρίμανση 10-15 ὠοκυττάρων μηνιαίως, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τὸ ἓνα συνήθως ὠριμάζει πλήρως ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἐκφυλίζονται. Συνολικά, σὲ μία γυναῖκα καθ' ὅλη τὴν ἀναπαραγωγικὴ τῆς ζωῆς ὠριμάζουν κατὰ μέσον ὄρο 400-450 ὠάρια, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τὰ 15-20 τὸ πολὺ μποροῦν τελικὰ νὰ δώσουν ἀνθρώπινη ζωὴ. Δίχως νὰ εἶναι γνωστοὶ οἱ ἀκριβεῖς λόγοι, τὸ ἓνα τρίτο περίπου τῶν ὠριμῶν ὠοκυττάρων ἐμφανίζουν πρόωρο ἐκφυλισμό⁶.

Ὁ κύριος ρόλος τῶν ὠαρίων εἶναι νὰ βοηθήσουν στὴν ἐναρξη τῆς νέας ζωῆς καὶ νὰ δώσουν τροφή καὶ ἐνέργεια στὸ ἔμβρυο κατὰ τὰ πρῶτα του προεμφυτευτικὰ στάδια. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, τὸ ὠάριο εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερο σὲ μέγεθος (μέχρι καὶ 2000 φορές) κύτταρο τοῦ ἀνθρώπινου σώματος (150μm, ὄρατὸ καὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ), σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ σπερματοζῶάριο (κεφαλὴ 5μm, μῆκος οὐρᾶς 54μm) ποὺ εἶναι πολὺ μικρότερο⁷.

Ἀνάλογα δεδομένα ὑπάρχουν γιὰ τὰ σπερματοζῶάρια, μόνον ποὺ στὴν περίπτωσή τους, διαρκῶς παράγονται μέσα στὸ ἀνδρικό σῶμα καὶ σὲ κάθε ἐκσπερμάτωση ὁ ἀριθμὸς τους ποικίλλει ἀπὸ 40-320 ἑκατομμύρια σὲ 2-4 ml σπέρματος. Καὶ ἐδῶ ἀναπτύσσεται κάποιος μὴ γνωστὸς στὶς λεπτομέρειές του μηχανισμὸς χρωμοσωμικῶν ἀνωμαλιῶν, ὥστε σὲ ἓνα σημαντικὸ ποσοστὸ νὰ ἐκφυλίζονται.

Ἀκολουθεῖ νέα ἐπιλεκτικὴ φάση, ἀφοῦ κατὰ τὴν γονιμοποιητικὴ καὶ ἐμφυτευτικὴ διαδικασίαν περίπου τὸ 70% τῶν ἐμβρύων χάνονται γιὰ διάφορες αἰτίες⁸. Τελικὰ, ἀπὸ ὅσα καταφέρουν νὰ γεννηθοῦν, ἓνα ποσοστὸ 0.5-0.7% παρουσιάζουν χρωμοσωμικὲς ἀνωμαλίες⁹. Ὅλα αὐτὰ καταδεικνύουν μία πορεία μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπιτελεῖται μία δυναμικὴ ἐπιλογή τῶν καλυτέρων καὶ πλεον ἀνθεκτικῶν τελικὰ ἐμβρύων.

Τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ νὰ γίνει ἡ τελικὴ ἐπιλογή τοῦ ἐνὸς ἐμβρύου ποὺ θὰ ζήσει οἱ φυσιολογικοὶ μηχανισμοὶ καταστρέφουν τόσα ὠάρια, σπερμα-

---

⁵ Kurilo L. F.: Oogenesis in antenatal development in man, *Human Genetics*, 1981 57(1), p. 86-92.

⁶ αὐτόθι.

⁷ Sherman, Irwin, W. & Sherman, Vilia, G.: *Biology, A Human Approach*, 3rd edition, Oxford University Press, 1983, p. 175.

⁸ Shiota K, Uwabe Ch, Nishimura H.: High prevalence of defective human embryos at the early postimplantation period, *Teratology* 1987, 35(3), p. 309-316.

⁹ Kurilo L. F.: Nature and status of the embryo: scientific aspects, *3rd Symposium on Bioethics*, Strasburg 15-18 December 1996.

τοζωάρια αλλά και έμβρυα (οί έπιστήμονες, άτυχώς, συχνά τά όνομάζουν «προ-έμβρυα»), άποτελεϊ για κάποιους λόγο νά πιστεύουν ότι πρό τής έμφύτευσης, τó έμβρυο δέν εϊναι άκόμη άνθρωπος. Μέ άλλα λόγια, εϊναι δυνατόν όλα τά υπόλοιπα πού καταστρέφονται νά εϊναι άνθρωποι με ψυχή και πρόσωπο πού ποτέ δέν θα τούς δοθεϊ τó δικαίωμα τής ζωής σέ αύτόν τόν κόσμο;

Μία άλλη σχολή, πιστεύει ότι ή έναρξη τής ζωής στό έμβρυο έχει σχέση με την άρχή τής λειτουργίας τών αισθήσεων του. Αξίζει νά σημειωθεϊ ότι τó έμβρυο άρχίζει νά κινεϊται κατά την 6η έβδομάδα, όποτε και διαπιστώνεται σχηματισμός νευρικών συνάψεων του νωτιαίου μυελου¹⁰. Τήν 10η έβδομάδα έμφανίζονται οί πρώτοι νευροδιαβιβαστές στις νευρικές ίνες και καταγράφεται κάποια δραστηριότητα του έγκεφαλικού στελέχους. Μέ βάση ήλεκτροφυσιολογικές και άνοσοϊστοχημικές έρευνες του κεντρικού και περιφερικού νευρικού συστήματος θα μπορούσε κανείς νά συμπεράνει ότι τó έμβρυο άρχίζει νά αισθάνεται κατά την 18η-25η έβδομάδα, δέν υπάρχουν όμως άποδείξεις ότι μπορεί νά έπεξεργασθεϊ τά έρεθίσματα μέχρι την 30ή έβδομάδα¹¹. Μέ αυτό όμως τó νευροφυσιολογικό κριτήριο τής άρχής του άνθρώπινου προσώπου, θα μπορούσε κανείς νά προχωρήσει άκόμη περισσότερο, μιá πού ολοκληρωμένη ανάπτυξη τών έγκεφαλικών λειτουργιών έχουμε δύο χρόνια μετά τόν τοκετό.

Γ. ΤΟ ΕΜΒΡΥΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Σύμφωνα με παλαιότερους δυτικούς συγγραφείς και φιλοσόφους (Fienus, Καθηγητής Πανεπιστημίου Louverin, 1620), ή ψυχή εισέρχεται στό έμβρυο τρεις μέρες μετά τη σύλληψη¹². Κατά τόν Αριστοτέλη, αυτό συμβαίνει 40 μέρες μετά την σύλληψη. Τήν άποψη αύτην φαίνεται νά συμμερίζεται και ό Γεώργιος Γεννάδιος Σχολάριος¹³, έπειδή τότε ολοκληρώνεται ή δημιουργία όλων τών όργάνων του σώματος. Οί Αριστοτελικοί φιλόσοφοι ταυτίζουν την παρουσία τής ψυχής με την πρώτη κίνηση του έμβρύου, ή όποία έμφανίζεται κατά την 40ή μέρα στα άγόρια και κατά την 80ή στα κορίτσια. Μάλιστα

---

¹⁰ Reinold E.: Fetal motor behaviour during pregnancy as a dynamic criterion of embryo-fetal health, *Invest. Ultrasonology and Clinical Advances*, London 1981, p. 78-86.

¹¹ Tawia S.: When is the capacity for sentience acquired during human fetal development? *Journal of Maternal-Fetal Medicine* 1992, 1(3), p. 153-165. Κατά άλλους ή πρώτη κίνηση και ή αίσθηση του πόνου τοποθετούνται στην 8η έβδομάδα, μόλις δηλαδή σχηματισθεϊ τó στέλεχος του νευρικού συστήματος (primitive streak), *ACOG Committee Opinion of the American College of Obstetricians and Gynecologists*, No 136 (April 1994), "Preembryo Research: History, Scientific Background and Ethical Considerations"

¹² Αθηναγόρου Κοκκινάκη, Εισαγωγή στα Δογματικά του Γρηγορίου Νύσσης, ΕΠΕ 1.85.

¹³ Γεωργίου του Σχολαρίου, *Άπαντα τά εύρισκόμενα*, Paris, 1928, Maison de la bonne presse, σ. 461-480.

κάποιοι υποστηρίζουν ότι ή φυσική ψυχή «εισέρχεται» στο έμβρυο κατά την κύηση, ή λογική κατά τόν τοκετό και ή πνευματική στα πρώτα στάδια της ζωής¹⁴. Ο Thomas Aquinas (Θωμάς Ακινάτης), πιστεύει ότι ο Θεός δημιουργεί τις ψυχές την ίδια στιγμή που τις ενώνει με την ύλη που θα διαμορφώσουν¹⁵.

Ένω όμως κατά βάσιν αυτές οι θεωρίες περιγράφουν τις διάφορες τάσεις και αντιλήψεις περί του θέματος, ή Έκκλησία ευθύς έξ αρχής με συνέπεια και σαφήνεια αντικρούζει τόν άνθρωπο ως κατ' εικόνα Θεού πλασμένον «έξ άκρας συλλήψεως».

Οί βασικές πηγές από τις οποίες ή Έκκλησία άντλει τόν σεβασμό της απέναντι στην έμβρυϊκή ζωή είναι αναφορές της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, όρισμένοι ίεροί κανόνες και τά λειτουργικά κείμενα και παραδόσεις.

Παλαιά και Καινή Διαθήκη

Στό πρώτο κεφάλαιο του κατά Λουκάν Ευαγγελίου συναντούμε την Θεοτόκο να «πορεύεται μετά σπουδής» (στ. 39), άμέσως μετά τó γεγονός του Ευαγγελισμού, δηλαδή της συλλήψεώς της, στην Έλισάβετ, έγκυο μητέρα του τιμίου Προδρόμου. Κατά την αποκαλυπτική αυτή συνάντηση, που όχι άσκοπα αναφέρει ο ευαγγελιστής, βλέπουμε τó έμβρυο Πρόδρομος να «ακούη τόν άσπασμόν» (στ. 41), να «σκιρτά έν τή κοιλία αυτής», και μάλιστα «έν αγαλλιάσει» (στ. 41, 44), να «πληροϊ πνεύματος άγίου» τή μητέρα του (στ. 41) και να αποκαλείται σαφώς «βρέφος» (στ. 41, 44).

Επί πλέον τó σκίρτημα αυτό του Προδρόμου ήταν αναγνώριση του έμβρύου Ίησου ως Κυρίου, ό οποίος μάλιστα ήταν όλίγων μόλις ήμερών, άφου ή Θεοτόκος «μετά σπουδής», άμέσως μετά τή σύλληψη του Κυρίου, επισκέπτεται την Έλισάβετ. Αυτός είναι ό λόγος που και ή Έλισάβετ αποκαλεί τή Θεοτόκο «μητέρα του Κυρίου» (στ. 43). Τά στοιχεία αυτά δείχνουν με σαφήνεια ότι ή έμβρυϊκή κατάσταση με κανένα τρόπο δέν παρεμποδίζει την τέλεια έκδήλωση του προσώπου του Προδρόμου ούτε περιορίζει τή θεότητα του Κυρίου, παρὰ τó γεγονός μάλιστα ότι ό Κύριος είναι έμβρυο όλίγων μόνον ήμερών. Τó γεγονός της συνάντησης της Θεοτόκου με την Έλισάβετ και τó σκίρτημα του έμβρύου Προδρόμου εις αναγνώρισιν του έμβρύου Ίησου παραπέμπουν όχι μόνο στη βιολογική κινητικότητα αλλά και στην τέλεια πνευματική έκφραση της ψυχής στο έμβρυο.

---

¹⁴ Troianos S., The embryo in Byzantine Canon Law, *The bioenvironment*, Vol. 3, 1999, p. 179-184.

¹⁵ A manual of modern scholastic philosophy, Trsl. T. L. Parker and S. A. Parker, vol. I 2nd ed., London 1921. The creation of the human soul by William Reany Benziger brothers, New York, 1932, p. 188

Ἡ θεανθρώπινη ζωὴ τοῦ Κυρίου δὲν ἀρχίζει μὲ τὴν ἐνηλικίωσή Του, οὔτε μὲ τὴ Γέννησή Του, ἀλλὰ ταπεινὰ ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς σύλληψής Του. Γιὰ νὰ εἶναι κανείς, δὲν χρειάζεται νὰ φαίνεται ἢ νὰ τὸ δείχνει. Ὁ Κύριος ἦταν τόσο θεάνθρωπος τὴ στιγμή τῆς Μεταμορφώσεως, ὅσο καὶ ὡς βρέφος στὴ Βηθλεέμ, ὅσο καὶ κατὰ τὴν «ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου» κατάστασή Του. Κατὰ ἀνάλογο τρόπο, ὁ ἄνθρωπος σὲ ὅλες τὶς φάσεις τῆς βιολογικῆς ἔκφρασής του, καὶ ὡς γέροντας καὶ ὡς νέος καὶ ὡς βρέφος καὶ ὡς ἔμβρυο ὀλίγων μόνον στιγμῶν εἶναι τὸ ἴδιο ἄνθρωπος.

Ἀνάλογες ἀναφορὲς στὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καταδεικνύουν τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔμβρυϊκὴ κατάσταση ἀποτελεῖ φάση τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης κατὰ τὴν ὁποία ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι καὶ στὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἀλλὰ καὶ στὴν προφητικὴ γραμματολογία συναντοῦμε σαφεῖς διατυπώσεις πού ἐπιβεβαιώνουν τὸ γεγονός ὅτι ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖται καὶ ἡ βούλησή Του ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς κυοφορίας. Τὸ ἔμβρυο δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ ἄθροισμα κυττάρων ἢ συνδυασμὸς ὀργάνων ἢ πολὺ περισσότερο ἄψυχος ἰστός τοῦ μητρικοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀποτελεῖ πρόσωπο στὸ ὁποῖο, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλον ἄνθρωπο, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργεῖ ἀνεμπόδιστα καὶ μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ ἐλεύθερα.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ὁ Ἡσαΐας ὁμολογεῖ ὅτι ἀπέκτησε ὁ ἴδιος τέλειο πρόσωπο μὲ ὄνομα ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς μητέρας του: «Κύριος ἐκ κοιλίας μητρός μου ἐκάλεσεν τὸ ὄνομά μου... καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἐαυτῶ τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ πρὸς Αὐτόν...».¹⁶

Ἀνάλογα καὶ ὁ Ἱερεμίας γίνεται ἀποδέκτης τῆς ἁγιαστικῆς προφητικῆς κλήσης ἀπὸ τὴν ἔμβρυϊκὴ του ἡλικία: «Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε καὶ πρὸ τοῦ σὲ ἐξελθεῖν ἐκ μητρός ἡγίακά σε, προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε».¹⁷

Μάλιστα στὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν, ὁ ψαλμωδὸς ὁμιλεῖ γιὰ τὴν εἰδικὴ πρόνοια τοῦ Θεοῦ σὲ κάθε ἄνθρωπο, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τῆς σύλληψής του: «Σὺ ἐκτήσω τοὺς νεφρούς μου, Κύριε, ἀντελάβου μου ἐκ γαστρὸς μητρός μου. Ἐξομολογήσομαί Σοι, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστώθην· θαυμάσια τὰ ἔργα Σου καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα».¹⁸ Καὶ προχωρεῖ ἔτι περισσότερο: «Ἐπὶ σὲ ἐπερρίφην ἐκ μήτρας, ἀπὸ γαστρὸς μητρός μου θεὸς μου εἶ σύ».¹⁹ Ἐφόσον τὸ ἔμβρυο ἔχει Θεό, ἔχει καὶ ψυχὴ!

Παρόμοιο φρόνημα ἐκφράζει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή του, ὅπου ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ κλήση του χρονολογεῖται ἀπὸ

---

¹⁶ Ἡσ. μθ' 1, 5.

¹⁷ Ἱερ. α' 5.

¹⁸ Ψαλμ. ρλη' 13.

¹⁹ Ψαλμ. κα' 11.

τὴν περίοδο τῆς κυοφορίας του: «ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ».²⁰

Ὁ Θεὸς λοιπὸν καλεῖ, ἀγιάζει, προορίζει, ὀνομάζει προφήτες καὶ ἀποστόλους ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐμβρυϊκὴ τους ἡλικία. Ὅπως πίσω ἀπὸ τὸ ταπεινὸ «ἐσπαργανωμένον καὶ κείμενον ἐν φάτνη βρέφος» τῆς Βηθλεὲμ κρύβεται ὁ «Χριστὸς Κυρίου»,²¹ κατ' ἀνάλογο τρόπο, πίσω καὶ ἀπὸ κάθε ἔμβρυο ταπεινὰ κρύβεται ἕνας ἄνθρωπος, τέλεια εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία ὑπογραμμίζει αὐτὴν τῆς τὴν πίστη στὴν ἱερότητα καὶ σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος τῆς συλλήψεως μὲ τὸ ὅτι τιμᾶ τις συλλήψεις τῶν προσώπων τῆς Θείας Οἰκονομίας. Κατ' ἀρχὴν μὲν ἐορτάζει τὸ ἀπόρρητον μυστήριον τῆς συλλήψεως τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, στίς 25 Μαρτίου, ἔπειτα δὲ τὴ σύλληψη τῆς Θεοτόκου, στίς 9 Δεκεμβρίου, καὶ τέλος τὴ σύλληψη τοῦ τιμίου Προδρομοῦ, στίς 23 Σεπτεμβρίου.

Ἱεροὶ Κανόνες

Στὴ βάση αὐτὴν ἔχει στηρίξει καὶ τὶς διατυπώσεις τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς ποῦ ἀναφέρονται σὲ προκλητὴ ἢ μὴ ἠθελήμενη ἀποβολὴ ἔμβρου. Ἔτσι ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Μ. Βασίλειος στὸν Η' κανόνα του γράφει: «καὶ αἱ τοίνυν τὰ ἀμβλωθρίδια διδοῦσαι φάρμακα φονεύτριαι εἰσι καὶ αὐταὶ καὶ αἱ δεχόμεναι τὰ ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια».²² Ἀναλόγου περιεχομένου εἶναι καὶ οἱ κανόνες 63ος καὶ 68ος τῆς ἐν Ἐλβίρα Συνόδου (306 μ.Χ.), ὅπως καὶ ὁ 21ος τῆς ἐν Ἀγκύρα (314 μ.Χ.), οἱ ὅποιοι μάλιστα ἐπιβάλλουν ἀστηρότατα ἐπιτίμια στίς γυναῖκες ποῦ ἔχουν ὑποστῆ ἔκτρωση²³.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀντίληψη αὐτὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἄμβλωση ἀποτελεῖ σοβαρὸ ἁμάρτημα, ἀνάλογο τῆς ἀνθρωποκτονίας, πράγμα ποῦ ἐξυπονοεῖ ὅτι τὸ ἔμβρυο εἶναι ψυχὴ ζῶσα, ἐπικρατεῖ στὴ συνείδηση τῆς πρώτης Ἐκκλησίας²⁴. Ἡ συνεχὴς παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοὺς πρώτους κίολας αἰῶνες,²⁵ βλέπει στὸ ἔμβρυο τὴν ἱερότητα μιᾶς τέλει εἰκόνας τοῦ

---

²⁰ Γαλ. α' 15.

²¹ Λουκ. β' 12.

²² Μεγ. Βασιλείου, Ἐπιστ. ρη', Κανονικὴ Α' Ἀμφιλοχίῳ περὶ Κανόνων 2, PG 32.677A.

²³ Οἱ κανόνες τῆς ἐν Ἐλβίρα Συνόδου στεροῦν τὴν θεία κοινωνία ἀκόμη καὶ ἂν ἡ γυναῖκα βρῖσκειται ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης, ἐπιτρέπουν δὲ τὸ βάπτισμα μόνον ὀλίγο πρὸ τοῦ θανάτου. Ὁ 21ος τῆς ἐν Ἀγκύρα Συνόδου ἐπιτιμᾶ τὴν ἁμαρτήσασα γυναῖκα μὲ δέκα ἐτῶν στέρηση τῆς θείας κοινωνίας.

²⁴ Εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀναφορὰ τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας: «τῇ γενέσει ἐφεστῶτων ἀγγέλων προγινώσκοντος τὸν καιρὸν τῆς συλλήψεως κινεῖν πρὸς συνουσίαν τὴν γυναῖκα, καταβληθέντος διὰ τοῦ σπέρματος ὡς εἰπεῖν ἐξοικειοῦσθαι τὸ ἐν τῷ σπέρματι πνεῦμα καὶ οὕτως συλλαμβάνεσθαι τὴν πλάσει» (Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογαί, ΒΕΠΕΣ 8.346-7).

²⁵ Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, II, 2 ΒΕΠΕΣ 2, 215.

Θεοῦ, ἑνὸς προσώπου, πὸν ἀγωνίζεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση σ' αὐτὸν τὸν κόσμο νὰ ζήσει αἰώνια στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Μὲ βάση ὅλα αὐτὰ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ γονιμοποίηση συνιστᾷ τὸ σημαντικότερο στάδιο τῆς βιολογικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ αὐτὴ τοῦ προσδίδει καὶ τὴν ὄντοτητα καὶ τὴν ἀμετάκλητη ταυτότητα τοῦ προσώπου. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα στάδια, ὅσο σημαντικὰ κι ἂν εἶναι, ἀποτελοῦν φάσεις τῆς ἀνάπτυξής του. Καμμία ἄλλη στιγμή, οὔτε ἡ στιγμή τῆς ἐμφύτευσης οὔτε ἡ 14ῃ μέρα οὔτε ἡ ἡμέρα τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ νευρικοῦ στελέχους οὔτε τῆς ὀλοκλήρωσης τῆς ὀργανογένεσης οὔτε αὐτὴ πὸν καθιστᾷ τὸ ἔμβρυο ἐξεικονισμένο δὲν θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ ἡμέρα τῆς ἐμφύχωσης τοῦ ἐμβρύου. Ἡ ψυχὴ δὲν ἐγκαθίσταται στὸ σῶμα, ἀλλὰ συγγενῶνται, εἶναι σύμφυτη, μὲ αὐτό.

Πατερικὴ παράδοση καὶ διδασκαλία

Ἡ πατερικὴ διδασκαλία περὶ ἐμβρύου ἀντλεῖται κατὰ βάσιν μέσα ἀπὸ τὰ ὅσα περιλαμβάνει περὶ τοῦ συνδέσμου ψυχῆς καὶ σώματος. Ἔτσι ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ὁμιλεῖ διεξοδικὰ γιὰ τὸ ταυτόχρονο τῆς γεννήσεως ψυχῆς καὶ σώματος: «Ἄλλ' ἑνὸς ὄντος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος συνεστηκότος, μίαν αὐτοῦ καὶ κοινὴν τῆς συστάσεως τὴν ἀρχὴν ὑποτίθεσθαι, ὡς ἂν μὴ αὐτὸς ἑαυτοῦ προγενέστερός τε καὶ νεώτερος γένοιτο, τοῦ μὲν σωματικοῦ προτερεύοντος ἐν αὐτῷ, τοῦ δὲ ἑτέρου ἐφυστερίζοντος... Ἐν δὲ τῇ καθ' ἕκαστον δημιουργίᾳ μὴ προτιθέναι τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, μήτε πρὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, μήτε τὸ ἔμπαλιν... Μήτε ψυχὴν πρὸ τοῦ σώματος, μήτε χωρὶς ψυχῆς τὸ σῶμα ἀληθὲς εἶναι λέγειν, ἀλλὰ μίαν ἀμφοτέρων ἀρχὴν»²⁶.

Βαρονάβα Ἐπιστολὴ XIX, 5 ΒΕΠΕΣ 2, 242.

Ἀθηναγόρου, Πρεσβεΐα περὶ Χριστιανῶν 35 ΒΕΠΕΣ 4, 309 (19-20).

²⁶ Γρηγορίου Νύσσης: «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου», ΕΠΕ 5, 206.

Στὴ συνέχεια δὲ τὸ ἀναλύει ὡς ἑξῆς: «Ἄλλ' ὡσπερ ἐν τῷ σίτῳ φαμέν ἢ ἐν ἑτέρῳ τινὶ τῶν σπερμάτων, ἅπαν ἐμπεριελήφθαι τῇ δυνάμει τὸ κατὰ τὸ στάχυν εἶδος, τὸν χόρτον, τὴν καλάμην, τὰς διὰ μέσους ζώνας, τὸν καρπὸν, τοὺς ἀνθήρικας, καὶ οὐδὲν τούτων ἐν τῷ τῆς φύσεως λόγῳ προὔπάρχειν ἢ προσγίνεσθαι φαμέν τῇ φύσει τοῦ σπέρματος, ἀλλὰ τάξει μὲν τινὶ φυσικῇ τὴν ἐγκειμένην τῷ σπέρματι δύνάμιν φανεροῦσθαι, οὐ μὴν ἑτέραν ἐπισκρίνεσθαι φύσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην σπορὰν ὑπειλήφαμεν ἔχειν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς συστάσεως ἀφορμῇ συνεσπαρμένην τὴν τῆς φύσεως δύνάμιν, ἐξαπλοῦσθαι δὲ καὶ φανεροῦσθαι διὰ τινος φυσικῆς ἀκολουθίας πρὸς τὸ τέλειον προιοῦσαν, οὐ προσλαμβάνουσάν τι τῶν ἔξωθεν εἰς ἀφορμὴν τελειώσεως, ἀλλ' ἑαυτὴν εἰς τὸ τέλειον δι' ἀκολουθίας προάγουσαν, ὡς μήτε ψυχὴν πρὸ τοῦ σώματος, μήτε χωρὶς ψυχῆς τὸ σῶμα ἀληθὲς εἶναι λέγειν, ἀλλὰ μίαν ἀμφοτέρων ἀρχὴν, κατὰ μὲν τὸν ὑψηλότερον λόγον, ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ Θεοῦ βουλήματι καταβληθεῖσαν, κατὰ δὲ τὸν ἕτερον, ἐν ταῖς τῆς γενέσεως ἀφορμαῖς συνισταμένην.

Ανάλογη είναι και η θέση του αγίου Ιωάννου Δαμασκηνού: «ἀμα δὲ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται, οὐ τὸ μὲν πρότερον τὸ δὲ ὕστερον κατὰ τὰ Ὠριγένους ληρήματα»²⁷, καὶ «τὴν δὲ ψυχὴν ... οὐ πρότερον προϋπάρξασαν ἐμπεδήσας (ὁ Θεός), ἀλλ' ἐν τῇ συνθέτῳ διαπλάσει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὴν συστησάμενος»²⁸.

Χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίζουσι τὸ θέμα μὲ ἐπιστημονικὴ σχολαστικότητα, οἱ Πατέρες θέλοντας νὰ ἀντικρούσουσι κατὰ βάσιν τὴν περὶ προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ διδασκαλίαν τοῦ Ὠριγένους προέβησαν στίς παραπάνω διατυπώσεις, ὅπου ξεκάθαρα διαφαίνεται ἡ πίστις στὸ ταυτόχρονο τῆς γεννήσεως ψυχῆς καὶ σώματος καὶ στὴν σημασίαν τῆς συνύπαρξός τους. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ βιολογικὴ ἀρχὴ σηματοδοτεῖ τὴν ψυχοσωματικὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι μάλιστα ἐνδιαφέρον ὅτι οἱ Πατέρες δὲν σχετίζουσι καθόλου τὴν σχέση τῆς ψυχῆς τοῦ ἐμβρύου μὲ τὸ σῶμα τῆς μητέρας ἀλλὰ μὲ τὸ δικό του σῶμα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μὲ τὸν ὄρο «σύλληψιν» δὲν ἐννοοῦμε τὴν ἐμφύτευσιν, δηλαδὴ τὸν ὀργανικὸ σύνδεσμον ἐμβρύου καὶ μητέρας, ἀλλὰ τὴν γονιμοποίησιν, δηλαδὴ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν διατυπώνει ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, λέγοντας: «ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς νοητῆς καὶ σώματος αἰσθητοῦ ζῶον γνωρίζεται εἰκότως, διὰ τὸ μηδέτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου προάγουσαν ἔχειν ὑπόστασιν, μηδὲ σώζειν τὸν ὄρον τῆς φύσεως, κατὰ τοῦτο μὲν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα ἐκ γαστροῦ καὶ οὕτως εἰς τὸν βίον ἐρχόμενα, ἐνὸς δὲ σύστασιν ἔχοντα»²⁹.

Ἡ διδασκαλία αὕτη εἶναι καθολικὰ ἀποδεκτὴ καὶ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν μέσα στὴν Πατερικὴ παράδοσιν. Ἔτσι καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, ὑποστηρίζει ὅτι δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν χωριστὰ ψυχὴ καὶ

Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὴν κατὰ μέλη διόρθωσιν ἐνιδεῖν τῷ πρὸς τὴν σύλληψιν τοῦ σώματος ἐντιθεμένῳ πρὸ τῆς διαπλάσεως, οὕτως οὐδὲ τὰς τῆς ψυχῆς ιδιότητας ἐν τῷ αὐτῷ δυνατὸν ἔστι κατανοῆσαι πρὶν προελθεῖν εἰς ἐνέργειαν. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν τις ἀμφιβάλοι πρὸς τὰς τῶν ἄρθρων τε καὶ σπλάγχνων διαφορὰς ἐκεῖνο τὸ ἐντεθὲν σχηματίζεσθαι, οὐκ ἄλλης τινὸς δυνάμεως ἐπισηρομένης, ἀλλὰ τῆς ἐγκειμένης φυσικῶς πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς μεθισταμένης, οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς ἀναλόγως ἔστι τὸ ἴσον ὑπονοῆσαι, ὅτι κἂν μὴ διὰ τινῶν ἐνεργειῶν ἐν τῷ φαινομένῳ γνωρίζηται, οὐδὲν ἥττον ἔστιν ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ γὰρ καὶ τὸ εἶδος τοῦ μέλλοντος συνίστασθαι ἀνθρώπου ἐν ἐκείνῳ ἔστι τῇ δυνάμει, λανθάνει δὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι δυνατὸν πρὸς τῆς ἀναγκαίας ἀκολουθίας ἀναφανῆναι. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἔστι μὲν ἐν ἐκείνῳ καὶ μὴ φαινομένη, φανήσεται δὲ διὰ τῆς οἰκείας ἑαυτῆς καὶ κατὰ φύσιν ἐνεργείας, τῇ σωματικῇ ἀυξήσει συμπροϊούσα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀπὸ νεκροῦ σώματος ἢ πρὸς τὴν σύλληψιν δύναμις ἀποκρίνεται, ἀλλ' ἐξ ἐμψύχου καὶ ζῶντος, διὰ τοῦτο φάμεν εὐλογον εἶναι μὴ νεκρὸν καὶ ἄψυχον οἶσθαι τὸ ἀπὸ ζῶντος εἰς ζωῆς ἀφορμὴν προϊέμενον.

²⁷ Ἰωάννου Δαμασκηνού, Ἑκδόσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως 2, 12, Περὶ ἀνθρώπου, PG 94.922, ΕΠΕ 1.210.

²⁸ Ἰωάννου Δαμασκηνού, Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον 6, PG 96.608.

²⁹ Μέγας Ἀθανάσιος, PG 26.1233.

σῶμα³⁰, ἀλλὰ ἡ σχέση τους εἶναι μόνιμη καὶ ὑπάρχει πάντοτε³¹, μάλιστα δέ, δὲν εἶναι προαιρετική ἀλλὰ ἀναγκαστική³², κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ συνδέσμου τῶν δύο φύσεων τοῦ Κυρίου. Δὲν δέχεται «προϋπαρξιν» οὔτε «μεθύπαρξιν» στὴ σχέση ψυχῆς καὶ σώματος ἀλλὰ «συνύπαρξιν»³³.

Ἄν τὸ πρῶτο στοιχεῖο τῆς Πατερικῆς λογικῆς εἶναι ἡ ψυχοσωματικὴ συμφυΐα, τὸ δεύτερο εἶναι ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Οἱ ρίζες τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας βρίσκονται στὴν ἀληθινὴ Χριστολογία. Ἔτσι, τὸ τί συμβαίνει μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση μπορούμε νὰ τὸ πληροφορηθοῦμε ἀπὸ τὴν θεία ἀποκάλυψη σχετικὰ μὲ τὸ τί ἔχει συμβεῖ μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Κυρίου. Ὁ Θεὸς Λόγος ἀνέλαβε πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς χωρὶς ἁμαρτίας, γενόμενος ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἔστω καὶ ἂν ἦταν «ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῦ τὰ ἀνθρώπινα», κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητή.

Κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας καὶ κατὰ τὶς διατυπώσεις τῆς Γ' καὶ Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ σαρκωθεὶς Θεὸς Λόγος προσέλαβε ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση «ἐκ μήτρας» ἢ «ἐν μήτρα», «ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως» ἢ «ἐξ ἄκρας συλλήψεως»³⁴ καὶ «ὁμολογοῦμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἄνθρωπον τέλειον» καὶ τὴν Παναγία «Θεοτόκον διὰ τὸ τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἐνώσαι ἑαυτῶ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν»³⁵.

Δ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΕΙΣ

Σὲ πρόσφατη τοποθέτηση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, δίδεται ιδιαίτερη βαρῦτητα στὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐξ ἄκρας συλλήψεως παρουσία τῆς

---

³⁰ «ψυχὴν καὶ σῶμα, ὡς μέρη ἀνθρώπου, ἀλλήλων προϋπάρχειν χρονικῶς ἢ μεθυπάρχειν ἀμήχανον», καὶ «Οὐκ ἔστιν οὖν ὅλως σῶμα δυνατὸν ἢ ψυχὴν εὐρεῖν ἢ λέγειν ἄσχετον», Μαξίμου ὁμολογητοῦ, Πρὸς Ἰωάννην Ἀρχιεπίσκοπον Κυζίκου, PG 91.1100D, ΕΠΕ Φιλοκαλία 14Δ, σ. 108, 112.

³¹ «Ἡ γὰρ σχέσις ἀκίνητος», Αὐτόθι PG 91.1101C

³² «Τῆς ψυχῆς ἀκουσίως τε κρατούσης τὸ σῶμα καὶ ὑπ' αὐτοῦ κρατουμένης», Ἐπιστολὴ 12, PG 91,488D.

³³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Πρὸς τοὺς λέγοντας προϋπάρχειν τῶν σωμάτων τὰς ψυχάς, PG 91.1325D. Ἐπίσης, Ἀναστασίου Σιναΐτου, Ὁδηγός..., ἐρωτ. 91, PG 89.724D, καὶ Μελέτιος Ἀντιοχείας, PG 64.1081B, 1089B.

³⁴ Μητσοπούλου Εὐθ. Νικολάου: *Ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπινου ἐμβρύου ὡς ψυχοσωματικῆς ὑπάρξεως διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ Χριστολογικὴ θεμελίωσις αὐτῆς*, ἔκδ. Β', Αθήναι 1986, σ. 20, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἐπιστολὴ 17, PG 77.109.

³⁵ Ἰω. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἐκθεσις πίστεως τῶν «διαλλαγῶν», ἔκδ. Β', Αθήναι 1960, σ. 154-155.

ψυχῆς στὸν ἄνθρωπο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ σύγχρονα ἐπιστημονικὰ δεδομένα³⁶. Βέβαια, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δὲ εἶναι ἀρμόδια γιὰ νὰ προσδιορίσει τὸ ὄντολογικὸ status τοῦ ἐμβρύου, π.χ. ἂν εἶναι πρόσωπο, διότι οἱ ἔννοιες τοῦ ὄντος καὶ τοῦ προσώπου δὲν εἶναι βιολογικὲς ἔννοιες οὔτε ὑπόκεινται σὲ ἐμπειρικὸ ἔλεγχο καὶ ἐπαλήθευση.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι, στὴν Ὁρθόδοξη ἀντίληψη, μία ἐπιστημονικὴ ἐπιβεβαίωση δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαία γιὰ νὰ στηρίξει τὴ σχετικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐνδιαφέρον ὅμως ὅτι σύγχρονα ἐπιστημονικὰ δεδομένα εἶναι συμβατὰ μὲ αὐτήν. Ἔτσι, ἡ γενετικὴ καὶ ἡ ἀναπτυξιακὴ βιολογία καταδεικνύουν ὅτι τὸ ἔμβρυο σὲ ὁποιαδήποτε φάση τῆς ἐξέλιξής του εἶναι ἓνα ἄτομο τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους στὸ πρῶτο στάδιο τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς του, τὸ ὁποῖο ὕστερα ἀπὸ μία συντονισμένη, συνεχῆ καὶ σταδιακὴ διαδικασία θὰ ἐνηλικιωθεῖ ὅπως ἐμεῖς, διότι εἶναι ἤδη σὰν ἐμᾶς: «αὐτὸς ποὺ θὰ γίνῃ ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἄνθρωπος»³⁷

Μὲ τὴ γονιμοποίηση ἔχουμε τὴν ἀνασύσταση τῆς διπλοειδοῦς φάσεως τῆς ζωῆς, στοιχεῖο ποὺ ἀσφαλῶς προσδίδει στὸ ἔμβρυο τὸ ἰδίωμα τοῦ ἀνθρώπου³⁸. Ἡ ἀνθρώπινη ταυτότητα δὲν προσδιορίζεται οὔτε ἀπὸ τὴν ἐμφύτευση οὔτε ἀπὸ τὶς ποικίλες ἀνατομικὲς διαμορφώσεις· ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν φάσεις τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς τοῦ ἐμβρύου.

Ἡ πλήρης ἀνθρώπινη φύση τοῦ ἐμβρύου, εὐθὺς ἀπὸ τὸ ζυγωτικὸ στάδιο, πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴν σύγχρονη γενετικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία «ἔχει ἀποδείξει ὅτι ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή εἶναι ἐγκαταστημένο πρόγραμμα ποὺ καταδεικνύει πῶς θὰ ἐξελιχθεῖ αὐτὴ ἡ ζωντανὴ ὄντοτητα»³⁹. Χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ γίνουμε ὑπερβολικὰ σχολαστικοί, θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν γονιμοποίηση, ὁ καρῶτυπος τοῦ ἐμβρύου στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖται ἀπὸ μόρια DNA τὰ ὁποῖα περιέχουν εἰδικὲς ἀνθρώπινες πολυδεζοξυριβοζονουκλεονικὲς ἀκολουθίες οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ἂν καὶ σταδιακά, ἐκφράζονται στὰ ἐμβρυονικὰ κύτταρα.

Σύγχρονες μελέτες καταδεικνύουν ὅτι ἡ ἀρχικὴ γονιδιωματικὴ σιγὴ τοῦ ἐμβρύου δὲν εἶναι ἀπόλυτα ὀρθή. Ἔτσι γιὰ παράδειγμα τὸ SRY γονίδιο τοῦ

---

³⁶ «Ἀκόμη καὶ ἂν ἡ παρουσία πνευματικῆς ψυχῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ μὲ ἐμπειρικὰ δεδομένα, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου ἐμβρύου, ἀπὸ μόνα τους, παρέχουν πολύτιμες ἐνδείξεις ὥστε νὰ διακρίνουμε μὲ ἀπλὴ λογικὴ τὴν παρουσία ἑνὸς προσώπου κατὰ τὴ στιγμή τῆς πρώτης ἐμφάνισης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς» (Pope John Paul II, Encyclical letter *Evangelium vitae*, March 25, 1995, 101· AAS 87 (1995), 469).

³⁷ Τερτυλλιανοῦ, *Ἀπολογία* IX, 8 PL 1.371-3.

³⁸ Καζλαρῆς Χάρης, *ἔγγραφο ὑπόμνημα στὴν Ὁμάδα Ἐργασίας* (Υπ. Απόφ. ΔΥ1δ/Γ.Π. 37046/01, 9.1.2002) τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας καὶ Πρόνοιας.

³⁹ Colombo Roberto, *The nature and status of the embryo*, 3rd *Symposium on Bioethics*, Strasburg 15-18 December 1996.

όποιου ή θέση βρίσκεται στην τηλεμερική περιοχή του μικρού βραχίονος του ανθρώπινου Υ χρωμοσώματος εκφράζεται και καταγράφεται αμέσως μετά την έναρξη της έμβρυϊκής ανάπτυξης, ακόμη και από την προπυρηνική φάση⁴⁰.

Σημαντική επίσης επιβεβαίωση του γεγονότος ότι ή διαμόρφωση της γενετικής ταυτότητας του έμβριου αρχίζει με την γονιμοποίηση αποτελεί ή έρευνητική πιστοποίηση ότι ακόμη από την γονιμοποίηση, την πρώτη στιγμή της ύπαρξως του έμβριου, συγκεκριμένα τμήματα του DNA μεταφέρουν πληροφορίες μέσω μιᾶς βιοχημικής διεργασίας γνωστής ως μεθυλίωσης⁴¹.

Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ ἐπαναλάβουμε τὴν διατύπωση τῆς Ἐπιτροπῆς Warnock, τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας καὶ Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων, τοῦ 1984: «ἐνῶ ὁ χρόνος τοῦ κάθε σταδίου ἀνάπτυξης εἶναι κρίσιμος, ἐνόσω ἔχει ἀρχίσει ἡ διαδικασία, δὲν ὑπάρχει σημεῖο τῆς ἀναπτυξιακῆς διαδικασίας τὸ ὁποῖο νὰ εἶναι πιὸ σημαντικό ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα· ὅλα ἀποτελοῦν μέρη μιᾶς συνεχοῦς διαδικασίας, καὶ ἐκτὸς ἂν κάθε στάδιο λειτουργεῖ κανονικά, στὸ σωστὸ χρόνο, μετὴν σωστῆ ἀκολουθία, ἡ ἐπὶ πλέον ἀνάπτυξη θὰ σταματήσει»⁴².

Σὲ ὅλα αὐτὰ ἀκούγεται κάποιος ἀντίλογος ποὺ βασικὰ ἐκφράζεται μετρία ἐπιχειρήματα:

α) τὸ ἔμβρυο, ὑποστηρίζουν κάποιοι, στὰ πρῶτα στάδια τῆς ἀνάπτυξῆς του (γιὰ μερικοὺς μέχρι τὴν 7η-8η μέρα, γιὰ ἄλλους μέχρι τὴν 14η μέρα), ἔχει μὲν γενετικὴ ταυτότητα καὶ ἀτομικότητα, ἀλλὰ στερεῖται ὀριστικῆς ὀργανισμικῆς ταυτότητας. Τὸ ἐρώτημα βέβαια στὴν περίπτωσή αὐτὴν εἶναι ἂν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἀκριβῆ στιγμή ποὺ ἀποκτᾶ αὐτὴν τὴν ταυτότητα καὶ ποιά ἀκριβῶς εἶναι αὐτὴ ἡ ταυτότητα. Ἄν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζεται μετὴν στιγμή διαμόρφωσης ὀργανισμικῆς ταυτότητας, τότε προφανῶς τὸ ἔμβρυο δὲν ἔχει σαφῆ ἀρχή.

β) Τὸ γεγονός ὅτι τὸ 70% τῶν ἐμβρύων καταστρέφονται προεμφυτευτικὰ ἐρμηνεύεται ἀπὸ ὀρισμένους ὡς μιᾶ ἀκόμη ἔνδειξη ὅτι τὸ ἔμβρυο στὴ φάση αὐτὴν δὲν εἶναι ἀκόμη ἄνθρωπος. Εἶναι δυνατὸν νὰ πεθαίνουν τόσοι ἄνθρωποι γιὰ νὰ ἐπιβιώσει ὁ ἕνας;

Τὸ ἐρώτημα ὅμως εἶναι ἀναστρέψιμο: μετὴν ποιά λογικὴ ἐπειδὴ ἀπὸ μόνους καταστρέφονται τὰ πολλὰ ἀδύναμα, ἐμεῖς πρέπει νὰ καταστρέψουμε

⁴⁰ Erickson R. P., Winston R.M.L., and Handyside A.H.: Transcription of paternal Y-linked genes in the human zygote as early as the pronuclear stage, *Zygote* 2 (1994), 281-288, Fiddler M., Abdel-Rahman B., Rappolee D.A. and Pergament E: Expression of SRY transcripts in preimplantation human embryos, *American Journal of Medical Genetics* 55 (1995), 80-84.

⁴¹ Breck, John: *The sacred gift of life*, Orthodox Christianity and Bioethics, SVS Press, New York 1998, p. 136-138.

⁴² Department of Health and Social Security, *Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilization and Embryology* (Chairperson: M. Warnock), Her Majesty's Stationery Office, London 1984, 11.19).

μόνοι μας και αυτό που τελικά επιβιώνουν; Επίσης, ενδεχομένως κάτω από κάποιες -ίσως άγνωστες προς το παρόν- καλύτερες συνθήκες θα ζούσαν περισσότερο. Τὴν αὐξημένη πιθανότητα θανάτου κάποιου δὲν σημαίνει μὲ κανέναν τρόπο ὅτι πρέπει νὰ τὴν μετατρέψουμε σὲ βεβαιότητα καὶ ταυτόχρονα ἄρνηση τῆς ταυτότητός του. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ ὅτι ὅλοι σίγουρα θὰ πεθάνουμε δὲν συνεπάγεται ὅτι δὲν εἴμαστε ἄνθρωποι.

Τέλος, θεολογικὰ θὰ μπορούσαμε, ἀντὶ ἀπὸ τὴν μαζικὴ καταστροφὴ τῶν ἐμβρύων νὰ συμπεράνουμε τὴν μὴ ἀνθρώπινη ταυτότητα αὐτῶν ποὺ ἐπιζοῦν, νὰ διακρίνουμε τὸν ἀγῶνα ἐπιβίωσης τῶν ἐμβρύων ὡς δυναμικὴ ποὺ σημαίνει ὅτι τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» ἔχει ἀρχίσει νὰ λειτουργεῖ ἀπὸ τὴν ἐμβρυϊκὴ ἀκόμη κατάσταση, ἂν καὶ μὴ ἐμφανῶς.

γ) Μία τρίτη ἐνδιαφέρουσα παράμετρος στὴν ὅλη προβληματικὴ εἶναι ὅτι κατὰ τὴν προεμφυτευτικὴ φάση ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον τῆς περαιτέρω διαρρέσεως τοῦ ἐμβρύου καὶ τῆς δημιουργίας μονοζυγωτῶν διδύμων ἢ καὶ σπανιότερα ἢ ἐπανεένωσή τους ἢ ἡ δημιουργία χιμαιρικῶν ἀθροισμάτων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν μπορούμε ἀκόμη νὰ ὀμιλοῦμε γιὰ ὀριστικὴ διαμόρφωση τοῦ προσώπου.

Τὸ ἐπιχείρημα ὅμως αὐτὸ θεολογικὰ δὲν εἶναι ἰσχυρό. Ἀντίθετα, αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει ὅτι, ἂν τὸ πρόσωπο βρίσκεται σὲ λανθάνουσα μορφή, καταστρέφοντας ἓνα ἔμβρυο καταστρέφουμε δύο πρόσωπα. Γενικά, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ζωῆς ὑπάρχει καὶ ἡ ἀγνοία τοῦ πῶς αὐτὴ θὰ ἐξελιχθεῖ, πράγμα ποὺ ταπεινὰ ἀποδεχόμεστε. Ἡ θέση ὅτι ἐπειδὴ ἓνα προεμφυτευτικὸ ἔμβρυο μπορεῖ νὰ καταλήξει σὲ ἓνα ἢ δύο ἢ κανένα (ἂν καταστραφεῖ) πρόσωπο, θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει στὸ ἐξῆς παράδοξο ἐρώτημα: Μήπως τελικὰ ὁ κάθε ἄνθρωπος δὲν εἶναι πρόσωπο ἀφοῦ ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον κάποτε νὰ κλωνοποιηθεῖ;

E. ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

A. Τὸ ἔμβρυο, εἶναι τέλειος ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν στιγμή τῆς γονιμοποίησης. Ἡ διάκριση μεταξὺ «ἐξεικονισμένου καὶ μὴ ἐξεικονισμένου», ποὺ

γίνεται στην Παλαιά Διαθήκη⁴³, απορρίπτεται από τον 2ο Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου⁴⁴.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι κατά την περιγραφή της δημιουργίας του ανθρώπου στο βιβλίο της Γενέσεως, το γεγονός ότι ο Θεός πλάθει «*χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς*» πρώτα το σῶμα του Ἀδάμ και στη συνέχεια του ἐμφυσᾷ τὴν πνοὴ τῆς ζωῆς⁴⁵, καταδεικνύει ὅτι πρώτα δημιουργεῖται τὸ σῶμα και ἔπειτα ἡ ψυχὴ.

Ἡ ἀπάντηση ποὺ δίδεται σὲ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι, ἐνῶ ὁ Θεὸς ἀκολουθεῖ αὐτὸν τὸν τρόπο στὴν πλάση τοῦ Ἀδάμ, κάνει κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ στὴν δημιουργία τῆς Εὐας. Ἐκεῖ δὲν ἐμφυσᾷ, ἀλλὰ καθὼς ἀφαιρεῖ τὴν πλευρὰ τοῦ Ἀδάμ και ἐξ αὐτῆς δημιουργεῖ τὴν Εὐα, ταυτόχρονα τῆς δίνει τὴν ζωὴ. Ὑποστηρίζεται λοιπὸν ὅτι ἡ πλάση τῆς Εὐας ποὺ περιλαμβάνει ταυτόχρονη δημιουργία ψυχῆς και σώματος, και ὄχι τοῦ Ἀδάμ, ἀποτελεῖ και εἰκόνα τῆς δημιουργίας τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι γεννώμεθα ἐξ ἀνθρώπου, ὅπως ἡ Εὐα -γιὰ τὴν ἀκρίβεια ἐξ ἀνθρώπων- και ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπως ὁ Ἀδάμ⁴⁶.

Β. Ἡ Ἐκκλησία ἐπιμένει στὴν «ἐξ ἄκρας συλλήψεως» ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου, βασιζόμενη στὶς προαναφερθεῖσες μαρτυρίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς και τῶν Πατέρων. Θεολογικὸ ἐπιχείρημα ὑπὲρ αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ψυχοσωματικότητά του. Ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ ἀρχίζει νὰ οἰκοδομεῖται τὸ σῶμα, συνυπάρχει ἡ ψυχὴ.

Ὅλα τὰ γονιμοποιημένα ὠάρια εἶναι ἔμβρυα και συνεπῶς ἄνθρωποι κατὰ τὴν ταυτότητα. Ἀκόμη και αὐτὰ ποὺ δὲν καταφέρνουν νὰ ἐμφυτευθοῦν. Ἡ σχέση τους μὲ τὸ μητρικὸ σῶμα δὲν τοὺς προσδίδει νέα ταυτότητα, ἀλλὰ τοὺς μεταφέρει σὲ κάποια διαφορετικὴ κατάσταση. Πάντως ὅλα ἔχουν κατὰ-

---

⁴³ «ἐὰν δὲ μάχωνται δύο ἄνδρες και πατάξωσι γυναῖκα ἐν γαστρὶ ἔχουσαν και ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον, ἐπιζήμιον ζημιωθήσεται· καθότι ἂν ἐπιβάλη ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός, δώσει μετὰ ἀξιώματος· ἐὰν δὲ ἐξεικονισμένον ᾖ, δώσει ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, χεῖρα ἀντὶ χειρός, πόδα ἀντὶ ποδός, κατάκαυμα ἀντὶ κατακαύματος, τραῦμα ἀντὶ τραύματος, μόλωπα ἀντὶ μόλωπος» (Ἐξοδος κα' 22-25).

⁴⁴ «Ἀκριβολογία δὲ ἐκμεμορφωμένου και ἀνεξεικονίστου παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν» (2ος Κανὼν Μεγ. Βασιλείου). Ἐπίσης 8ος Κανὼν Μεγ. Βασιλείου, 21ος τῆς Ἀγκύρας (δ' αἰ.) και 91ος τῆς Πενθέκτης.

⁴⁵ Γεν. β' 7.

⁴⁶ «οὐκοῦν ἐν τῷ τῆς πλευρᾶς ἀποσπασθέντι, ὡς ἐν σπέρματι, και σῶμα ἦν ἅμα και ψυχὴ· διὸ και οὐ λέγεται ἐκεῖ τῇ Εὐᾷ πάλιν τὸν Θεὸν ἐμφυσεῖν πνοὴν ζωῆς, ὡς ἀρκοῦν τὸ ἅπαξ τὴν ψυχὴν δημιουργῆσθαι, ὡσπερ και τὸ πρῶτον σῶμα πεπλᾶσθαι· ἐφεξῆς δὲ τὴν γένεσιν ὅλου τοῦ ἀνθρώπου τῇ διαδοχῇ τοῦ σπέρματος γίνεσθαι, ὡς αὐτῶ και ψυχῆς ὁμοῦ και σώματος ἐνυπαρχόντων» (Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου, Ἄπαντα τὰ εὕρισκόμενα, Paris, 1928, Maison de la bonne presse, σ. 462).

φέρει νὰ γονιμοποιηθοῦν· νὰ γίνουν ἄνθρωποι. Ὁ νικητὴς μιᾶς τέτοιας ἐπιλεκτικῆς διαμάχης ἀξίζει τοῦ σεβασμοῦ μας.

Γ. Ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ ὕψιστο δῶρο γι' αὐτὸ καὶ ἡ διάρκειά της εἶναι ἰδιαιτέρας σημασίας. Ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει μία ἐσωτερικὴ αἴσθηση καὶ ἓνα συναφὲς φρόνημα ποὺ στὸ μυστήριό τῆς ψυχοσωματικῆς συμφυΐας διακρίνει τὴν ἀνάγκη μιᾶς κατὰ τὸ δυνατόν μεγαλύτερης διάρκειας· ἐξ οὗ ἡ παράταση τῆς ζωῆς καὶ πρὸς τὴν ἀπώτερη ἀρχὴ καὶ πρὸς τὸ ἔσχατο τέλος. Τὸ δῶρο τοῦ χρόνου στὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου δὲν θέλει, δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸ περικόψει.

Ὁ βιολογικὸς θάνατος τοποθετεῖται στὸ κατὰ τὸ δυνατόν πλέον ἀπόμακρο σημεῖο. Στὴν οὐσία, τέλος δὲν ὑπάρχει. Ἡ ζωὴ εἶναι αἰώνια, μὲ ἀρχὴ ἀλλὰ δίχως πέρας. Ἀρχὴ τῆς ὅμως εἶναι ἡ πιὸ ἀρχὴ ποὺ ὑπάρχει· ἡ πρώτη στιγμή ποὺ ἀναγνωρίζεται ὁ νέος καὶ ἀνεπανάληπτος ἄνθρωπος. Αὐτὸς δὲν ἀναγνωρίζεται στοὺς γαμέτες, ἀλλὰ γιὰ πρώτη φορὰ ἀναγνωρίζεται γενετικά στὸ ζυγωτό. Αὐτὸ ἐμπεριέχει τὴν ἐνότητα τῶν συζύγων αὐτὸ κρύβει τὸ νέο πρόσωπο.

Αὐτὸ τὸ φρόνημα ἀντανακλᾷ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ αἰωνιότητα δηλαδὴ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὴν ἀσφυξία καὶ τὸν πνιγμὸ τοῦ χρόνου. Εἶναι πολὺ στενὸς ὁ χρόνος γιὰ νὰ χωρέσει τὸν ἄνθρωπο. Ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ζωὴ του νὰ εἶναι ὅσο πιὸ μεγάλη γίνεται. Αὐτὸ δὲν σημαίνει μόνο νὰ ζήσει πιὸ πολὺ· σημαίνει καὶ νὰ ἔχει γεννηθεῖ πιὸ νωρίς. Ἡ σχολαστικὴ προσπάθεια ἐπακριβοῦς προσδιορισμοῦ χρονικῶν σημείων ὑπερβαίνει τὸ φρόνημα τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης. Παρὰ ταῦτα, βασιζόμενη στὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία τοποθετεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἀρχὴ στὸ σημεῖο τῆς γονιμοποίησης, διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλο σημεῖο πρὶν ἀπὸ αὐτὴν.

Δ. Ἡ προσπάθεια προσδιορισμοῦ τῆς ταυτότητος καὶ φύσεως τοῦ ἐμβρύου στηρίζεται στὴν αἴσθηση τῆς δυναμικῆς του διαστάσεως, δηλαδὴ στὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἐν ἐξελίξει. Τὴν ἀποψη αὐτὴν τὴν ἐπεξεργάζεται πρωτίστως ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης⁴⁷ καὶ τὴν ὑποστηρίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, σχολιάζοντας τὸν 2ο Κανόνα τοῦ Μεγ. Βασιλείου: τὸ ἐμβρυο «ἂν καὶ τότε δὲν ἦτον τέλειος ἄνθρωπος, ἔμελλεν ὅμως ἀναγκαίως κατὰ

---

⁴⁷ Γρηγορίου Νύσσης: «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου», Κεφ. 29, Κατασκευὴ τοῦ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ψυχῆ τε καὶ σώματι τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως εἶναι, ΕΠΕ 5, 208. Παρακάτω τὸ καθιστᾷ σαφέστερο: «ἐπειδὴ τοίνυν ἐνθερμόν τε καὶ ἐνεργὸν θεωροῦμεν τοῦτο, περὶ οὗ τὸν λόγον ποιούμεθα (τοῦ ἐμβρύου), τὸ μὴδὲ ἄψυχον εἶναι διὰ τούτων συντεκμαιρόμεθα. Ἀλλ' ὥσπερ κατὰ τὸ σωματικὸν αὐτοῦ μέρος οὐ σάρκα φαμέν αὐτὸ καὶ ὀστέα καὶ τρίχας καὶ ὅσα περὶ τὸ ἀνθρώπινον καθορᾶται, ἀλλὰ τῇ δυνάμει μὲν τούτων ἕκαστον εἶναι, οὕτω δὲ κατὰ τὸ ὀρώμενον φαίνεσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ μέρους οὕτω μὲν τὸ λογικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμοειδὲς καὶ ὅσα περὶ ψυχὴν καθορᾶται καὶ ἐν ἐκείνῳ χώραν ἔχειν φαμέν, ἀναλόγως δὲ τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς τε καὶ τελειώσεως καὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας τῷ ὑποκειμένῳ συναύξεσθαι».

τὴν ἀπαραίτητον ἀκολουθίαν τῶν νόμων τῆς φύσεως νὰ τελειωθῇ»⁴⁸. Τὸ ἔμβρυο εἶναι τέλειος ἄνθρωπος κατὰ τὴ φύση, ἂν καὶ ἀτελής καὶ διαρκῶς τελειούμενος κατὰ τὴ φαινοτυπικὴ ἔκφραση καὶ τὴν ὀργάνωση⁴⁹.

Τὸ ἔμβρυο δὲν εἶναι «δυνάμει ἄνθρωπος», ὅπως ὑποστηρίζουν κάποιοι εἶναι ἄνθρωπος. Ὅπως ὁ Κύριος ὡς ἔμβρυο δὲν ἦταν «δυνάμει θεάνθρωπος», ἀλλὰ «ὁ Κύριος» τῆς Ἐλισάβετ⁵⁰ καὶ ὡς βρέφος, «Χριστὸς Κυρίου»⁵¹, «Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστῆς, ἀρχῶν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος»⁵², ὁ Θεάνθρωπος Κύριος.

Παρὰ ταῦτα ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἔμβρυο εἶναι ἄνθρωπος μὲ δυναμικὴ προσώπου, δηλαδὴ ἔχει τὸ «κατ' εἰκόνα» γιὰ νὰ ζήσει τὸ «καθ' ὁμοίωσιν»⁵³. Ἄν τὸ «κατ' εἰκόνα» εἶναι κάτι ποῦ τὸ δίνει ὁ Θεὸς καὶ τὸ διατηρεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀκόμη καὶ ἂν ἀμαρτάνει⁵⁴, τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» προϋποθέτει, τὴν ἐλεύθερη βούληση, τὴν προαίρεση πρὸς τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου⁵⁵. Ἡ δυναμικὴ τοῦ ἐμβρύου ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἔνδειξη ὅτι τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» λειτουργεῖ μέσα του καὶ προσδοκᾷ τὴν ὁλοκλήρωσή του. Καταστροφή τοῦ ἐμβρύου σημαίνει καταστροφή καὶ τοῦ κεκρυμμένου «κατ' εἰκόνα» καὶ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν».

Εἰκόνα τῆς ψυχοσωματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐμβρύου στὴ μήτρα τῆς μητέρας παίρνουμε ἀπὸ τὴν βιολογικὴ του ἀνάπτυξη. Ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ἀποδεδειγμένο ἀπὸ τὴν ἐμβρυολογία ὅτι ἡ διατροφή, ἡ ἀσκηση, ἡ τυχὸν λήψη φαρμάκων, οἱ ἀσθένειες τῆς μητέρας, ἐπηρεάζουν τὴν σωματικὴ ἀνάπτυξη καὶ ὑγεία τοῦ ἐμβρύου, κατὰ ἀνάλογο τρόπο καὶ ἡ ψυχικὴ τῆς κατάσταση (ἀγωνία, φόβοι, ἄγχος, ταραχὴ κ.λπ.) διαμορφώνει τὸ ψυχικὸ περιβάλλον ἀνάπτυξής του. Παράλληλα ἡ προσευχή, ἡ μυστηριακὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ, τὸ βίωμα ἑνὸς προσκυνημάτος ἢ κάποιου «σημείου», ἢ προσφορὰ ἑνὸς τάματος γιὰ τὸ παιδί, ἢ ἐσωτερικὴ εἰρήνη κ.λπ. διευκολύνουν τὴν

---

⁴⁸ Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Πηδάλιον*, Ἀθήναι, 1841, σ. 351.

⁴⁹ Ἀρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου: *Ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸ γονιδίωμα*, Ἀθήνα, 2002, σ. 180.

⁵⁰ Λουκ. α' 43.

⁵¹ Λουκ. β' 12.

⁵² «Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ καὶ καλεῖται τὸ ἔνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστῆς, ἀρχῶν εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Ἠσ. θ' 6).

⁵³ Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Ἀσκησις καὶ Θεωρία*, Ἰ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Essex Ἀγγλίας, 1996, σ. 125.

⁵⁴ Τρεμπέλα, Π. Ν.: *Δογματικὴ*, Τόμ. 1, σ. 493-494 καὶ «Φύσει δέδοται ἡμῖν (τὸ κατ' εἰκόνα) καὶ ἀμετάβλητον ἐξ ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ τέλος συμπάρεστι», «μόνον τοῦτο ἐντελὲς καὶ ἀναλλοίωτον» οὐχὶ δὲ καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν «τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐγκατασκευάσας ὁ Θεός» (Μεγ. Βασιλείου: Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς, Λόγος Α', 20, PG 30.29).

⁵⁵ «Προσέθηκε δὲ τοῦτο (τὸ καθ' ὁμοίωσιν), δεικνύς ὅτι καὶ προαίρεσιν ἡμῖν αὐτεξουσίαν ἐμβαλεῖ, τὴν δυναμένην ποιῆσαι ἡμᾶς ὁμοιωθῆναι τῷ Θεῷ» (Μεγ. Βασιλείου, αὐτόθι).

λειτουργία τῆς θείας χάριτος στήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔμβρου, βοηθοῦν τὸ «καθ' ὁμοίωσιν».

Τὸ ἔμβρο ἀγωνίζεται νὰ ἀποκτήσει μορφή, λόγο, σκέψη καὶ λογική, βούληση καὶ αὐτεξούσιο, προσωπική ἔκφραση, τὰ ιδιώματα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, αὐτὰ ποὺ ἐτίμησαν οἱ ἅγιοι, αὐτὰ ποὺ καθαγίασε ὁ ἐνανθρωπήσας Κύριος «ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος»⁵⁶ καὶ τὴν ἔκφραση τῆς δικῆς του διαφορετικότητος. Αὐτὰ συνθέτουν τὴν ἔννοια τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν». Ἡ διακοπή τῆς ἔκφρασης τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν» ἀποτελεῖ ἀπαράδεκτη θεολογικὰ πράξη, προσβολὴ τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐσχάτη τῶν ὕβρεων.

Τὸ ἔμβρο εἴτε εἶναι ἐξεικονισμένο εἴτε ὄχι, εἴτε δηλαδὴ εἰκονίζει τὴν ἀνθρώπινη φύση εἴτε ὄχι, πάντα ἀποτελεῖ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ πάντα κρύβει τὴν δυνατότητα ἐλευθέρως νὰ ὁμοιάσει πρὸς Αὐτὸν καὶ ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἔτσι τὸ ἀγκαλιάζει.

Τέλος, ὅπως ἡ σωματικὴ ὀλοκλήρωση ἑνὸς ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ μιὰ πολύμηνη βιολογικὴ προετοιμασία, τὴν κύηση, κατ' ἀνάλογο τρόπο καὶ ἡ διαδικασία «ἐμψύχωσης» καὶ ἐκδήλωσης τῆς ψυχῆς του ἔχει διάρκειαν· ἀρχίζει μὲ τὴ σύλληψη γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ στὴ συνέχεια. Ὅσο προχωρεῖ ἡ βιολογικὴ ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου, τόσο αὐξάνει καὶ ὁ βαθμὸς φανέρωσης τῶν λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο, καθὼς τὸ σῶμα αὐξάνει καὶ τελειοποιεῖται, ὅλο καὶ περισσότερο ξεχύνεται ἡ σοφία, ἡ σύνεση καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς.⁵⁷

Ε. Ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐπιτρέπει οὔτε σχολαστικὰ ἢ σοφιστικὰ τεχνάσματα γύρω ἀπὸ τὴν φύση τοῦ ἔμβρου καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς οὔτε καὶ ἀμφιβολίες, ἀλλὰ ἐπιβάλλει σεβασμὸ. Τὸ ἐνδεχόμενο τῆς ἀσέβειας στὸ δῶρο ποὺ δὲν μᾶς ἀνήκει ἀλλὰ μᾶς ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό, μᾶς κάνει συνεσταλμένους μπροστὰ στὸ μὴ βέβαιο. Προτιμοῦμε ἡ ἐπιστήμη μας νὰ βρεῖ ἄλλους δρόμους γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν υἰεῖα, τὸ σῶμα, τὴν ζωὴ μας, πιὸ βέβαιους καὶ καθαρούς. «Καὶ μόνον τὸ ἀπλὸ ἐνδεχόμενο στὰ πειράματα νὰ περιλαμβάνεται ἕνα ἀνθρώπινο πρόσω-

---

⁵⁶ Φιλιπ. β' 7.

⁵⁷ «Ὡς δ' ἐνὶ τυτθοῖς

*πνεῦμα μέγα στεινὸν τε καὶ ἔκτροπον ἴαχεν ἀυλοῖς,
καὶ μάλα ἴδριος ἀνδρός, ἐπὴν δ' εἰς χεῖρας ἴκωνται
εὐρύποροι, τημόσδε τελειοτέρην χέον ἠχὴν,
ὡς ἦγ' ἀδρανέεσιν ἐν ἄψεσιν ἀδρανέουσα,
πηγνυμένοις συνέλαμψε, νόον δέ τε πάντ' ἀνέφηνεν».*

(Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπη Θεολογικά, Βιβλ. Α' Τόμ. Α', Ἐπη Δογματικά, Η' Περὶ ψυχῆς, PG 37, 453-454).

πο είναι αρκετό να δικαιολογήσει μία απόλυτα ξεκάθαρη απαγόρευση κάθε επεμβάσεως που αποσκοπεί στη θανάτωση ενός ανθρώπινου έμβριου»⁵⁸.

Όσο πιο καλυμμένη ή αβέβαιη είναι ή ταυτότητα του ανθρώπου, όσο πιο απροστάτευτος είναι, τόσο περισσότερο απαιτεί τον σεβασμό και την φροντίδα μας, μια που τότε ο αγώνας για υποστασιοποίηση (έμβρυο) ή επίβιωση (φυτό ή Alzheimer) είναι μεγαλύτερος. Προτιμούμε να θυσιάσουμε την γνώση και τις δυνατότητές μας μπροστά στο ιερό άγνωστο, αλλά και την υγεία ή πρόοδο των ζώντων μπροστά στην ανάγκη να ζήσουν αυτοί που τους αμφισβητούμε. Η προστασία της ζωής του άλλου και περισσότερο αυτού που του αμφισβητείται είναι μεγαλύτερη πράξη σεβασμού προς τη ζωή από όσο ή φίλαυτη βελτίωση της δικής μας. Στο βρέφος της Βηθλεέμ κρυβόταν ή θεότης. Η σφαγή του Ηρώδη δεν ήταν πράξη κατά του βασιλέως των Ιουδαίων αλλά ενέργεια κατά του Θεού.

Η ιερότητα του ανθρώπου απαιτεί την αποδοχή της λύσης που περιορίζει κατά το δυνατόν τις αμφιβολίες.

ΣΤ. Η επιστήμη μπορεί να μάς αποδείξει την μοναδικότητα του ανθρώπου. Αυτό πέτυχε ή σύγχρονη γενετική. Το ίδιο το έμβρυο είναι προορισμένο να αποδείξει την διαφορετικότητά του. Να φανερώσει το ανεπανάληπτο μοναδικό πρόσωπό του, μία πρωτόγνωρη έκφραση της θεϊκής φυσιογνωμίας σε αυτόν τον κόσμο. Αυτό πρέπει να του επιτρέψουμε να κάνει.

---

⁵⁸ Pope John Paul II, *Encyclical letter Evangelium Vitae*, March 25, 1995, 60· AAS 87 91995), 469.